

А. О. АЛЕКСЕЄНКО, О. Я. ГАРАНІН,
Ю. С. КОВТАНЮК, О. В. ЧИЖОВА*

ВІДКРИТА ДИСКУСІЯ «ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ АВТОРСЬКИХ ТА СУМІЖНИХ ПРАВ У ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ»

6 грудня 2018 р. ознаменувалося неординарною подією в житті архівної спільноти України. У зеленій залі Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України) за адресою: м. Київ, вул. Володимирська, 22-а архівісти та правознавці зібралися на Відкриту дискусію «Проблемні питання дотримання авторських та суміжних прав у діяльності державних архівів».

Місце проведення заходу було обрано не випадково, оскільки саме директор ЦДАМЛМ України О. В. Чижова, працюючи з документальною спадщиною українських митців та вибудовуючи взаємовідносини з авторами або тими людьми, які набули чи успадкували авторське право на твори, одна з перших в архівній системі України почала піднімати зазначені питання ще кілька років тому. Сьогодні, в умовах імплементації окремих актів законодавства Європейського Союзу, на хвилі реалізації «Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. № 402-р, державні архіви все частіше стикаються з викликами щодо дотримання авторських

* *Алексєєнко Анна Олександрівна* – начальник відділу використання інформації документів Центрального державного науково-технічного архіву України;

Гаранін Олександр Якович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, виконавчий директор Спілки архівістів України;

Ковтанюк Юрій Славович – кандидат історичних наук, директор Центрального державного електронного архіву України;

Чижова Олена Валеріївна – директор Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України.

та суміжних прав. Очевидно, що назріла проблема потребує глибокої концептуальної дискусії та розгляду конструктивних пропозицій щодо її вирішення.

З ініціативою зібрати фахівців для спільного обговорення означених питань виступила Спілка архівістів України (далі – САУ). Ідею активно підтримали Міністерство юстиції України та Державна архівна служба України. Захід було організовано спільними зусиллями директора Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (далі – УНДІАСД) О. Я. Гараніна; колективу ЦДАМЛМ України на чолі з директором архіву О. В. Чижовою; директора Центрального державного електронного архіву України (далі – ЦДЕА України) Ю. С. Ковтанюка; заступника директора Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного (далі – ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного) Т. О. Ємельянової; директора Центрального державного науково-технічного архіву України (далі – ЦДНТА України) М. А. Балишева; директора Центрального державного архіву громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України) О. В. Бажан.

Незвичний для архівістів формат відкритої дискусії було обрано цілеспрямовано, з метою якомога повніше виявити та локалізувати проблеми, пов'язані із дотриманням авторських та суміжних прав при користуванні архівними документами, а головне – виробити спільну позицію архівістів щодо алгоритму дій з їх подолання. Організатори намагалися відійти від формалізованого підходу та зробити обговорення жвавим і, сподіваємося, максимально корисним.

Максимально реалізуючи принцип транспарентності, організатори заходу попередньо розробили анкету учасника заходу, що містила спеціальні графи, в яких кожний потенційний учасник зустрічі міг запропонувати власні запитання до обговорення та запропонувати кандидатури бажаних спікерів. Із метою охоплення якомога ширшої цільової аудиторії, інформація про анонс заходу розповсюджувалася як традиційними засобами (шляхом розсилання інформаційних листів), так і за допомогою розміщення анонсів у профільних тематичних спільнотах, зокрема у соціальній мережі Facebook.

Крім того, враховуючи очевидну міждисциплінарну сутність питання, САУ була проведена робота щодо залучення до участі у заході фахівців та експертів різного рівня: представників громадськості, судових експертів із питань авторського права, керівників і спеціалістів державних органів, серед яких: директор Департаменту взаємодії з органами державної влади Міністерства юстиції України І. С. Лозінський, заступник голови Державної архівної служби України І. В. Бондарчук, директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності, д-р юр. наук, проф.

В. Л. Федоренко, заступник начальника відділу авторського права і суміжних прав Департаменту інтелектуальної власності Міністерства економічного розвитку і торгівлі України О. Є. Арданов, прес-аташе Громадської організації «Українська агенція з авторських і суміжних прав» Д. О. Дорошенко, асистент кафедри інтелектуальної власності юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, канд. юр. наук Л. Р. Майданик та інші. Загалом для участі у заході зголосилося понад 50 осіб, переважно, працівники архівних установ, а також представники бібліотек, закладів вищої освіти, науково-дослідних установ.

Зважаючи на репрезентативність складу присутніх, а також зміст порушених питань та досягнутих висновків, варто зафіксувати детальний перебіг цієї події.

Із вступним словом до учасників звернувся Голова САУ, проф. кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д-р іст. наук, проф. М. Г. Щербак. Він же й виступив модератором дискусії, вдало надаючи слово для виступів основним доповідачам, експертам для висловлення ними фахових коментарів та запрошеним, які бажали поставити додаткові питання або взяти участь в обговоренні.

Учасники Відкритої дискусії «Проблемні питання дотримання авторських та суміжних прав у діяльності державних архів».

Першим до учасників заходу звернувся заступник Голови Державної архівної служби України І. В. Бондарчук, котрий передав присутнім вітання від Голови Державної архівної служби Т. І. Баранової; поінформував про здобутки, досягнуті інститутами громадянського суспільства, зокрема про створення Апеляційної палати Вищого суду з питань інтелектуальної власності, подякував усім, хто долучився до проведення заходу.

Начальник Управління взаємодії з органами державної влади Міністерства юстиції України І. С. Лозінський також привітав присутніх, наголосив на актуальності піднятої теми та необхідності дотримання прав інтелектуальної власності в архівній сфері, запропонував зафіксувати всі пропозиції, висунуті в ході дискусії, та подати їх до Державної архівної служби України, а також запевнив, що Міністерство юстиції України сприятиме їх врегулюванню.

Безпосередньо дискусію розпочала директор ЦДАМЛМ України О. В. Чижова. У своїй доповіді «Літературні та художні твори як об'єкти авторського права: 5 основних маркерів» вона зацентрувала увагу на тому, що автор є у кожного твору, відтак це обов'язково потрібно враховувати і при формуванні Національного архівного фонду (далі – НАФ), і при використанні документів. Детально охарактеризувавши документи свого архіву, які є об'єктами авторського права,

Голова САУ, д-р іст. наук, проф. М. Г. Щербак
вітає учасників заходу.

Виступає заступник Голови Державної архівної служби України
І. В. Бондарчук.

доповідачка порівняла архівну практику радянських часів та сучасності щодо оформлення актів приймання-передавання документів на державне зберігання, щодо обмежень користування документами тощо; навела приклади пов'язаних із цим непорозумінь з користувачами читальних залів, що виникають під час копіювання таких документів; задля їх запобігання запропонувала внести зміни до відповідної форми замовлення.

На завершення свого виступу доповідачка звернулася з проханням розв'язати конкретну ситуаційну задачу, яка наразі постала перед працівниками ЦДАМЛМ України: визначити правомірність використання зображення портрета письменника Євгена Плужника, що взятий на облік та зберігається в архіві, для створення пам'ятної марки Публічним акціонерним товариством «Укрпошта». Його автор – художниця Софія Буряк пішла з життя у 2016 р., а про спадкоємців авторського права на картину достеменних відомостей немає.

Доповідь заступника директора ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного Т. О. Ємельянової «Інтелектуальне право та аудіовізуальні архіви» стосувалася особливостей роботи з документами, що зберігаються в цьому архіві (80% фондів ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного становлять об'єкти авторського права), та перш за все, актив-

Виступає начальник Управління взаємодії з органами державної влади Міністерства юстиції України І. С. Лозінський.

ного виготовлення цифрових копій для збереження інформації через надзвичайну вразливість плівкових носіїв. Т. О. Ємельянова зазначила, що архівістам іноді важко зорієнтуватися, чи не порушуються норми Закону України «Про авторське право і суміжні права» при оцифруванні документів. Доповідачка мусила констатувати низький рівень обізнаності працівників архівних установ у юридичних аспектах та необхідності підвищення кваліфікації в цій сфері. Вона окреслила серйозну проблему використання т. зв. «документів-сиріт» (тих, авторство яких не встановлено), яка є гострою для багатьох країн. В Україні відсутні рецепції щодо поводження з ними, а таких у радянському спадку більшість. Крім того, Т. О. Ємельянова нагадала про зміни до законодавства щодо оцифрування документів та надання дозволу на публікацію на власних веб-ресурсах матеріалів для використання з некомерційною метою, які свого часу пропонувала Координаційна рада аудіовізуальних архівів та підтримала світова спільнота.

Начальник відділу використання інформації документів ЦДНТА України А. О. Алексеєнко у доповіді «Дотримання авторських та суміжних прав щодо архівної науково-технічної документації» торкнулася історії створення спеціалізованого архіву для централізації зберігання та широкого використання науково-технічної документації

(далі – НТД), яке було можливе тільки за умов нехтування авторським правом за радянських часів. Сьогодні цей вид документів є об'єктом інтелектуальної власності, що передбачено кількома главами Цивільного кодексу України та низкою спеціальних законів. Вона розкрила специфіку використання архівної НТД, що не втрачає своєї практичної значущості після потрапляння на державне зберігання, та пов'язані з цим проблеми формування НАФ. Зокрема, йшлося про те, що відповідно до статті 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права», правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору. Оскільки для НТД важливішим є змістовне наповнення, ніж форма, то організації-розробники неохоче передають документи до держархіву.

«Досвід ЦДЕА України щодо забезпечення дотримання авторського права у діяльності архіву: «Гра на межі фолу?» – так сформулював назву доповіді директор ЦДЕА України Ю. С. Ковтанюк. Таким чином він хотів підкреслити гостроту проблеми, з якою регулярно стикаються архівісти на перемовинах із фондоутворювачами про передавання документів особового походження на постійне зберігання, у т. ч. в електронній формі. Недосконалість норм законодавства про авторські та суміжні права не дають відповідей на питання щодо поводження з новим типом документації, що створюється як оригінал у цифровій (електронній) формі, зокрема щодо його копіювання, яке значно спрощується, зважаючи на цифрову природу фіксування інформації цих документів та спрощеність їх розповсюдження сучасними засобами комунікацій. Це призводить до їх масової миттєвої розсилки або доступу до них великої кількості користувачів, тобто має характер, який прямо забороняється для застосування до документів, доступ до яких в цифровій (електронній) формі обмежений авторськими та суміжними правами не тільки вітчизняним законодавством, а й міжнародним. Допвідач висловив думку стосовно необхідності розробки методичних рекомендацій для архівних установ у сфері інтелектуальної власності, в яких для архівістів були б прописані їхні дії під час виконання ними службових обов'язків у межах нормативно-правової бази з питань дотримання авторського права та суміжних прав. Ю. С. Ковтанюк запропонував розглянути питання щодо створення таких методичних рекомендацій зусиллями архівістів-науковців на базі УНДІАСД у співпраці з відділом авторського права і суміжних прав Департаменту інтелектуальної власності Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Громадською організацією «Українська агенція з авторських і суміжних прав» та кафедрою інтелектуальної власності юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Наостанок поділився планами щодо створення на базі ЦДЕА України централізованого фонду користування з метою забезпечення користувачам віддаленого доступу до документів НАФ через мережу Інтернет.

Завершила блок заявлених доповідей завідувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д-р іст. наук, проф. М. Г. Палієнко. Вона висвітлила тему «Захист персональних даних та проблема доступу до архівної інформації у сучасному європейському законодавстві». Доповідачка наголосила на тому, що предмет її доповіді турбує сучасних архівістів Центральної та Західної Європи, де зараз поширені тенденції з обмеження доступу до персональних даних та їх шифрування. У перспективі це може призвести до відсутності таких даних в архівах, а, відповідно, і до втрати цілого пласту потенційно важливих історичних джерел, зважаючи, що поширюється тенденція, навіть до рівня законодавчих актів деяких країн Європи, щодо знищення документів, які містять персональні дані після завершення їх оперативного використання. Також як керівник кафедри, котра готує кадри для архівних установ, проф. М. Г. Палієнко поінформувала про освітні програми та доцільність вивчення юридичних дисциплін майбутніми архівістами.

Регламент роботи засідання передбачав чергування доповідей, коментарів експертів та розгляду висунутих пропозицій. У процесі дискусії звернули увагу на закріплені в сучасному законодавстві норми щодо копіювання об'єктів авторського права (виключно репрографічне відтворення), поводження з документами репресованих осіб, визначення службових творів, поняття творів із статусом *out-of-commerce*; неодноразово проводили паралелі із закордонною практикою (згадували напрацювання британських та австрійських колег, європейські стандарти) та підкреслювали нагальність упровадження кращих зразків в Україні; намагалися знайти оптимальні шляхи підвищення юридичної грамотності архівістів, а також переймалися необхідністю відстоювання інтересів архівів у судах, якщо виникне така потреба тощо. Зокрема, директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності, д-р юр. наук, проф. В. Л. Федоренко та директор Державного архіву Київської області С. А. Каменєва підтримали ідею, висловлену директором ЦДЕА України Ю. С. Ковтанюком, щодо підготовки методичних рекомендацій для архівних установ у сфері інтелектуальної власності. При цьому С. А. Каменєва не лише підтримала пропозицію колег щодо розробки методичних рекомендацій про роботу з документами-об'єктами авторських та суміжних прав, але й наголосила, що означені рекомендації були б корисними для архівів обласної і місцевої ланок.

Жваве обговорення викликало питання, поставлене науковим співробітником Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського О. В. Січовою. Вона поцікавилася, як захистити права науковця, який, наприклад, зібрав матеріали етнографічної

експедиції і зобов'язаний передати їх до архіву Національної академії наук України, але ще не встиг ввести їх до наукового обігу і турбується через недобросовісних колег, котрі можуть скористатися результатами його пошуково-дослідницької роботи? Ані Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», ані Закон України «Про авторське право і суміжні права» не захищають автора у цьому випадку. На юридичну колізію вказала і директор ЦДАГО України О. В. Бажан, виявивши протиріччя між нормами авторського права та Законом України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років».

До обговорення перспектив розроблення відповідних методичних рекомендацій долучився директор УНДІАСД О. Я. Гаранін, який запропонував поетапне розроблення науково-дослідної теми з питань дотримання авторського та суміжних прав в архівних установах, яка повинна була б розпочатися глибоким аналізом бібліографії та підготовкою відповідного науково-аналітичного огляду з вивченням питань дотримання авторських та суміжних прав державними архівами, який доцільно було б опублікувати в «Бюлетені Галузевого центру науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства» УНДІАСД. Це уможливило б всебічно та глибоко вивчити запропоновану тему і тільки після цього долучитися до розробки методичних рекомендацій.

Наприкінці роботи форуму О. Я. Гаранін озвучив присутнім найцікавіші і найактуальніші запитання від учасників заходу, що були надані у реєстраційних анкетах та запропонував запрошеним експертам надати коментарі і зауваження з цього приводу у режимі бліц-марафону «запитання – відповідь». Активну участь у зазначеному марафоні взяли асистент кафедри інтелектуальної власності юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, канд. юр. наук Л. Р. Майданик та прес-аташе Громадської організації «Українська агенція з авторських і суміжних прав» Д. О. Дорошенко.

Аналізуючи стан дотримання авторських прав у діяльності державних архівів, правознавці були одностайні у тому, що ця сфера врегульована краще за інші, наприклад, порівняно з діяльністю музейних закладів. Однак, погоджувалися, що порушені питання в архівній сфері потребують подальшого вдосконалення. Крім того, експерти висловили одностайну думку, що присутні учасники дискусії виявилися достатньо підготовлені до зустрічі з ними та показали високий рівень обізнаності в питаннях інтелектуальної власності. Найбільш приємно їх вразили конструктивність і правильність питань, поставлених на обговорення, та бажання спільними зусиллями вдосконалювати законодавчу і нормативно правову-базу України з цих питань.

Прес-аташе Громадської організації «Українська агенція з авторських і суміжних прав» Д. О. Дорошенко відповідає на запитання учасників заходу.

За результатами Відкритої дискусії учасники виробили проект резолюції, повний текст якої доступний за посиланням: http://undiasd.archives.gov.ua/doc/anons/2018_12_06/2018_12_06_prrez.pdf.

Цей документ засвідчує, що українські архівісти:

- 1) мають прагнення у правовий спосіб долати існуючі виклики;
- 2) готові до змін та надають фахові, перевірені досвідом пропозиції до їх впровадження;
- 3) вміють консолідуватися та продукувати спільні рішення.

Підбиваючи підсумки, присутні відзначили актуальність порушених проблем для більшості державних архівів України, а також дружню атмосферу, що сприяла максимально плідній роботі. Сподіваємося, що зазначені напрацювання не залишаться лише на папері, а будуть реалізовані у конкретних дієвих кроках.